

PROBLEM ZAPOSLENOSTI V INFORMACIJSKI DOBI

Mijo Perić

Uporaba sodobne tehnologije ima mnoge pozitivne učinke, hkrati pa povzroča ukinjanje številnih delovnih mest ter rast brezposelnosti precejšnjega dela aktivnega prebivalstva. O trajnosti tega problematičnega pojava in načinih njegovega reševanja obstajajo v ekonomski teoriji in gospodarski praksi različna stališča.

Uvod

O znanstveno-tehnološki revoluciji in vplivu tega zelo aktualnega procesa na človeško družbo je bilo objavljeno veliko število znanstvenih del. Kljub trudu, da bi našli znanstveno utemeljene odgovore na mnoga odprta vprašanja o prihodnosti svetovnega gospodarstva, na nekatera še ni pravega odgovora. Področje, ki vzbuja največ nejasnosti, je pojav velike brezposelnosti. V času razvoja tehnološkega obnavljanja, ki temelji na uporabi računalnikov in robotov, se v razvitih državah nepretrgano zmanjšuje število delovnih mest. Velika brezposelnost kaže znake kroničnega bolezenskega stanja, za katerega ekonomska znanost v bližnji prihodnosti nemara še ne bo imela zdravila. Brezposelnost aktivnega prebivalstva bo v dolgem roku obstajala kot neizogiben pojav sodobnega razvoja. V tem prispevku bomo poskušali pokazati nekatere uresničljive rešitve za blažitev omenjenega problema v naslednjih desetletjih.

Nastanek sodobne brezposelnosti

Pregled omenjene problematike bomo pričeli od njenega logičnega začetka, z nastankom sodobne nezaposlenosti. Razširjena uporaba sodobne informacijske tehnologije je stara šele nekaj desetletij in je torej sedanje stanje rastoče nezaposlenosti brez dvoma mogoče povezati s korenitimi tehnološkimi spremembami. Zmogljivost sodobne tehnologije je v resnici fantastična. Računalniki in roboti prekašajo tradicionalno tehnologije industrijske dobe v vseh ozirih. Sodobna tehnologije skrajšuje čas in stroške načrtovanja proizvodov, zmanjšuje živo delo, zvišuje kakovost reprodukcije, odpravlja odpadke, skrajšuje proizvodni cikel, omogoča njegovo popolno sinhronizacijo in individualizacijo proizvodov; pozitivno učinkuje na rast družbenega proizvoda in tako pomembno povečuje družbeno bogatstvo.

Tako kot pojav industrijskega načina proizvodnje pomeni informacijska tehnologija znanstveno rešitev za nadaljnjo rast produktivnosti v tradicionalni (mehanični) konceptiji proizvodnje. Do skrajnih meja izkoriščene Taylorove in Fordove metode povečanja produktivnosti je bilo mogoče prestopiti samo z revolucionarno tehnološko spremembo, zasnovano na prerazporeditvi funkcij v procesu reprodukcije.

Celotna tehnološka zgodovina človeštva je proces postopne substitucije človeka, njegovih rok in nog, čutil in intelekta s sposobnejšimi napravami. Človeški razum - genialna, najpopolnejša stvaritev narave - na tak način

prekoračuje fiziološke meje človeških sposobnosti. Z izumljanjem tehnologije, ki nadomešča lastne omejenosti, človek premaguje naravne meje gospodarskega in družbenega razvoja.

Zgodovinska analogija tehnoloških sprememb

Obračunavanje sodobne znanstveno-tehnološke revolucije kot analognega procesa uvajanju industrijskega načina proizvodnje je umestno in logično. Njen pojav je posledica zakonitosti gospodarskega razvoja. Znanost po pravilu raziskuje in odkriva rešitve za aktualne družbene probleme v skladu s prioriteta, ki jih rangira gibalna sila gospodarjenja.

Robotika ni plod družbene težnje k humanizaciji dela, ni osvobajanje človeka od utrudljivega, ponavljajočega dela v industrijskih obratih, čeprav uspešno rešuje prav te probleme. Zakaj bi delavci in njihovi sindikati protestirali proti sodobni tehnologiji, ko bi ponujene alternative s stališča interesov posameznikov obljubliale kaj boljšega? Bit in zakonitosti družbenega napredka so navadno nedoumljivi posamezniku, katerega pogled je omejen s časovnim horizontom enega človeškega življenja in spremembami, ki vplivajo nanj. Zato sta ludizem in neoludizem, ki ju je izzvala tehnologija, razumljivi reakciji navadnih smrtnikov na ogroženo stabilnost zaposlenosti, na potrebo geografske in strokovne mobilnosti, na pogoste prekvalifikacije in trajno izobraževanje v dobi hitrih in neizprosni sprememb.

V dobi industrijske revolucije je Marx opozarjal na nepravilnosti v razdelitvi in prisvajanju presežne vrednosti. Ni zagovarjal ludizma, niti ni razmišljal o tem, da bi se tehnološki napredek lahko ustavil. Ravno nasprotno, inovatorjem, izumiteljem je pripisoval revolucionarno vlogo v družbenem razvoju, po njegovi presoji mnogo pomembnejšo od vloge in vpliva političnih reformatorjev. J.A. Schumpeter¹ pravi: "Mnogo pred industrijsko revolucijo so ljudje razumeli očitno dejstvo, da stroji pogosto zamenjujejo delavce. Kot smo videli zgoraj, je bila to skrb vlade in teoretikov, skupine delavcev in združenja občanov pa so se bojevali proti strojem toliko bolj, kolikor so se neposredne posledice njihove uporabe skoncentrirale v času in prostoru, medtem ko so bile dolgoročne posledice za

1 J. A. Schumpeter, *Povijest ekonomske analize, Informator, Zagreb, 1975, str. 563*

splošno bogastvo veliko manj vidne v kratkem roku in jih je bilo veliko težje povezovati s stroji."

Tudi danes opažamo pogoste podobne reakcije, zaskrbljenost in negotovost v zvezi z vprašanjem, ali bo brezposelnost mogoče pripeljati v sprejemljive okvire. Industrijska družba je nastale probleme zaposlenosti reševala delno spontano - s širjenjem industrijskega načina produkcije z novimi tehnološkimi kapacitetami, ki je povsem absorbiral maso brezposelnih delavcev. Vendar so zaposlenost hkrati reševali tudi z zavestnimi ukrepi državnega intervencionizma - z načini oživiljanja opešane gospodarske konjunktore in socialnimi reformami, zakonsko regulativo, ki je brzdala izkoriščevalski pohlep in nepravičnost tržne distribucije dohodka. Z omenjeno kombinacijo spontanosti in zavestno usmerjenih procesov so se ustvarjali pogoji konstruktivnega sodelovanja dela in kapitala - predpostavke dobrega življenja večine prebivalstva. Ali je ta shema lahko kažipot za prihodnost?

Ali je omenjeni problem mogoče analogno rešiti v sodobnih pogojih naraščajoče brezposelnosti, ki nastaja ob uporabi informacijske tehnologije? Analogije pojavov v različnih časih obdobjih so zelo negotove in redko uresničljive. Zato je primerno podvomiti v prepričanje, da se bo vse ponovilo kakor v času industrijske revolucije, da je dovolj, če potrpežljivo počakamo na točko preobrata v procesu razširjanja novih tehnologij.

Uresničljivost optimistične vizije

Zelo malo osnovnih značilnosti informacijske in industrijske je podobnih. Med njimi so predvsem substitucija živega dela z materijalnimi dejavniki produkcije, rast produktivnosti in zmanjševanje števila delovnih mest. Za razliko od začasnega zmanjšanja povpraševanja po delavcih v industrijski dobi in ponovni absorpciji (s časovnim zamikom) presežka delovne sile v sekundarnem sektorju gospodarstva, je v informacijski dobi položaj drugačen. Z uporabo informacijske tehnologije se potrebe po delovni sili trajno zmanjšujejo in rešitev za presežne delavce je mogoče najti samo izven materijalne produkcije - v storitvenem sektorju. Vendar to še ni vsa resnica. Informacijska tehnologija povzroča enake substitucijske procese tudi v storitvenem sektorju, računalniki spodrivajo delovna mesta. V bančništvu se zmanjšuje število zaposlenih, v novinarstvu in telekomunikacijah prav tako. Pomožno osebje v upravah podjetij in državni upravi uspešno nadomeščajo inteligentni stroji, ki so sposobni hitreje in bolj zanesljivo sprejemati, obdelovati in shranjevati podatke s skoraj neomejenimi kapacitetami. Mnogi poklici izginevajo za vedno, s tem pa izginja tudi potreba za reprodukcijo in vzdrževanje opreme, ki se zaradi zastarelosti ne uporablja več (pisalni stroji, mehanični kalkulatorji, stroji za luknjane kartice, telefonske centrale z ročnim upravljanjem ...). A. Dragičević² pravi o tem: "Velika mobilnost delovne sile je ena do značilnosti okolja visokih tehnologij, kakor tudi pogoste spremembe delovnih skupin, v katerih deluje, in funkcij, ki jih opravlja posameznik. Povprečen človek sedaj v toku kariere menja od šest do

desetkrat poklic, v prihodnosti pa bo to še pogosteje."

Na čem gradijo optimisti svoje prepričanje, da je brezposelnost samo začasna? Izhodiščna predpostavka je, da obstaja v vsakem procesu tehnološkega spreminjanja časovni zamik med obdobjem uvajanja novega načina proizvodnje in razdobjem polne prilagoditve gospodarstva in družbe novim pogojem. A. Dragičević sodi, da se nahaja rešitev v intenzivnejši informatizaciji: "Rešitve je potrebno iskati samo v poklicih prihodnosti in sicer v delih, ki se ujema z informacijsko tehnologijo - izhajajo iz nje ali zadovoljujejo njene potrebe. Japonska je na tak način obdržala raven polne zaposlenosti prebivalstva. To je prispevalo tudi k temu, da so ZDA za kratek čas zmanjšale brezposelnost od deset na sedem odstotkov. V starih, velikih podjetjih se je v zadnjih desetih letih zmanjšalo število zaposlenih za tri do štiri milijone, hkrati pa so uvedli tudi 23 milijonov novih nalog."³

Z opuščanjem manufakturnega in uvajanjem industrijskega načina proizvodnje je nastala začasna potreba odpuščanja presežne delovne sile. Večni ekonomski zakon je angažiranje samo potrebne količine proizvodnih dejavnikov. Mimogrede naj omenimo, da je kolaps komunističnih gospodarskih sistemov med drugim povzročil ravno poizkus negiranja te nujnosti. Glede na to, da so stroji zmanjšali potrebo po živem delu, je naraščala tudi brezposelnost. To se je dogajalo do tedaj, ko se je industrijski način proizvodnje razširil in je oživljeno gospodarstvo pokazalo, da potrebuje dodatno delovno silo in je pri tem absorbiralo presežke, ki so nastali v začetni fazi uporabe novega načina proizvodnje. Ta časovni zamik - od uvedbe strojne proizvodnje do trenutka ponovne potrebe velike zaposlenosti - je edini argument sodobnih optimistov. Ne pozabimo, da gre za argument, ki počiva na zgodovinski analogiji. V razpravi na to temo je 1987 leta rekel R. Lang: "Da je tehnološki napredek potreben, o tem ni dvoma. Toda vedeti moramo, kakšen. In vprašanje je, ali obstaja kakšen izhod. Ali se soočamo samo z eno možnostjo, ki jo moramo sprejeti? Ali pa nas bo prav ona pokopala? Ali lahko v sodobni družbi kaj naredimo, ali se lahko prilagodimo spremembam, in kako se jim prilagoditi? Da narašča število zaposlenih, poslušam že zelo dolgo. Nastala bodo nova delovna mesta, samo kdaj. Do sedaj se to še ni zgodilo. K tej negotovosti dodajam še vprašanje: Kje in za koga se bodo odprla ta nova delovna mesta?"

Novjši trendi v razvoju tehnologije zožujejo možnosti izbora

Prednosti robotske tehnologije so superiorne do te mere, da se prihranki, ki temelje na uporabi poceni delovne sile, ne izplačajo. Čeprav je robotika kapitalno intenziven tip naložbe, se namreč izplača zaradi mnogih prednosti v primerjavi z delovno intenzivnimi tehnologijami. Zaradi večje učinkovitosti, izenačene kakovosti izdelkov, fleksibilnosti proizvodnih programov, možnosti eksploatacije podnevi in ponoči, možnosti popolne sinhronizacije celotnega proizvodnega sistema v podjetju in podobno. Iz omenjenih razlogov je ogrožen položaj manj razvitih gospodarstev, ki so

2 A. Dragičević, *Politička ekonomija informacijskega društva*, Varaždin, 1994, str. 181

3 Po A. Dragičević, *Politička ekonomija informacijskega društva*, Varaždin, 1994, str. 134

na svetovnem tržišču svojo konkurenčnost zasnovali na poceni delovni sili v delovno intenzivnih proizvodnih sistemih. Kaže, da je možnost izbora strukture proizvodnih faktorjev za vselej končana. Suetonius Tranquillus⁴ navaja v knjigi "Dvanajst rimskih cesarjev" izjavo enega od teh vladarjev: "In tehnika, ki je ponudil, da bo ogromne stebre transportiral na Kapitol z majhnimi stroški, je znatno nagradil za ta izum, hkrati pa ga je oprostil izvedbe, rekoč: Pusti, da reveži nekaj zaslužijo." Skratka, svetovno gospodarstvo takšne alternative ne bo dopuščalo.

Meje človeške prilagodljivosti

Nihanja v zaposlitvi ustvarjajo neko zelo pomembno vprašanje - kakšne so meje človeške prilagodljivosti hitrim spremembam v sedanosti. Futurologi trde in praksa v razvitih gospodarstvih potrjuje, da je doba nenehne zaposlitve v vsej aktivni življenjski dobi minila. Ljudje se bodo morali sprijazniti s tem, da je geografska in strokovna mobilnost nujna, da bodo v delovni dobi morali zamenjati nekoliko poklicev in še več bivališč, ki jih bodo izbirali v skladu s povpraševanjem po svoji stroki. Tofflerjeva predvidevanja (Šok prihodnosti) se zdijo zelo pravilna. To nas navaja k razmišljanju o tem, da obstajajo v dobi velike specializiranosti, ki jo vsiljuje dosežena raven družbene delitve dela, tudi neke meje človeške prilagodljivosti.

Za fizični kapital velja, da je v načelu težko zamenljiv. Stroji in oprema so zasnovani in izdelani za povsem določen asortiman proizvodnje, izbrani tehnološki koncept in načrtovano kapaciteto. Zato je v podjetništvu ključna odločitev, kaj proizvajati. Na osnovi te odločitve se opravlja izbor in dokončno vlaga kapital v potrebno strukturo materialnih faktorjev, načeloma nespremenljivih, brez velikih dodatnih naložb.

V začetnem razvojnem obdobju (1903 leta) je lahko Fordova tovarna avtomobilov, ki je tedaj uporabljala nespecializirano industrijsko opremo, razen avtomobilov izdelovala tudi proizvode čisto drugačne vrste in namena. Naj ob tej priložnosti omenimo še, da je Ford poznal po imenu večino svojih stotih zaposlenih pri letni proizvodnji 1700 avtomobilov. Z uvedbo tekočega traku v letu 1913 se je število zaposlenih povečalo na 14400, proizvodnja pa je dosegla okrog 249000 avtomobilov. Strojna oprema je bila strogo specializirana.⁵ Uporabljena oprema ni več omogočala spremembe v asortimanu.

V tem pogledu še dandanes ni bistvenih sprememb, kljub prilagodljivosti sodobnih strojev - avtomatov.

Sedanji čas označujeta na področju zaposlovanja dva nasprotujoča si pojava. Prvi je izrazita specializacija ljudi za določen poklic, drugi pa je velika negotovost glede zaposlitve, ki se kaže v potrebi za večkratno spreminjanje poklica v toku aktivne delovne dobe. Za ustrezno opravljanje kateregakoli poklica na višji stopnji izobrazbe je nujno potrebna poglobljena in dolgotrajna izobrazba. Strokovnjaki dandanes vedo vse več in več o vse ožjih

področjih delovanja. V času klasičnega industrijalizma je bila večina delavcev spremenjena v goli dodatek sistemu stroj. Z zelo kratkim, enostavnim priučevanjem, ki se je omejeval na pridobivanje spretnosti za rokovanje s strojem, so delavce kot dodatek strojem vključevali v delovni proces. Monotono delo, ki je temeljilo na ponavljajočih se gibih, popolnoma ločenih od človeškega intelekta, je človeško vlogo znižalo na absurdno nizko raven. V Fordovih tovarnah je trajalo usposabljanje zaposlenih za delo na tekočem traku povprečno do 8 dni, za bolj zahtevna dela pa do 30 dni. Selitev delovne sile v takih pogojih je hitro uresničljiva, zato ker se usposobljenost lahko pridobi hitro in enostavno z zelo kratkim šolanjem.

Taka oblika dela v sedanosti popolnoma izginja. Nova tehnologija zahteva znatno več ravni izobraževanja. Fizične funkcije človeka nadomešča robot, univerzalni avtomat ali druga tehnika. Človek je izrinjen iz proizvodnega procesa, prevzema pa zelo odgovorne, ustvarjalne naloge v pripravi proizvodnje. Človek snuje in načrtuje fleksibilen, računalniško povezani proces proizvodnje. Za tako nalogo je potrebno zelo temeljito šolanje, zlasti zaradi naglih tehnoloških inovacij in potreb, da se njihovi dosežki prevzemajo. V okviru specializiranih znanj je stopnja zastarevanja zelo dinamičen proces in je potrebno nenehno obnavljanje pridobljenih znanj. Nova generacija uporabljene tehnike zahteva nova znanja in spretnosti. Zaradi tega je v okviru iste policične skupine neobhodno potrebno trajno izobraževanje v toku vse delovne dobe.

Potreba prilagajanja in razčlovečenje

Proizvajalci so od nekdaj upoštevali stanje in dogajanje na tržišču. Potreba iskanja odgovora na vprašanje kaj, kako, koliko in za koga proizvajati je bila prisotna v posebnih oblikah in mehanizmih uresničevanja v vsej zgodovini človeštva. Sodobno prilagajanje zajema vse segmente - število in strukturo zaposlenih, metode upravljanja, tehnološke postopke in strukturo uporabljene tehnike, načine pridobivanja, obdelovanja in izkoriščanja informacij, načine pridobivanja in proizvodnje novih znanj, snovanje novih proizvodov in postopkov prek tehnološkega razvoja, upravljanje s tržiščem in obnašanje potrošnikov, oblike in strategije dolgoročnega razvoja.

Dinamične spremembe v sedanosti so globalnega značaja. Meje državnih tržišč in zaščita domače proizvodnje postopno izginjajo, konkurenca se zaostruje, stopnja negotovosti pa povečuje. Uvajanje novih tehnologij, ki ukinjajo delovna mesta, je v sodobnem času neizbežno. Največjo ceno za spremembe plačuje odpuščeni delavec, kljub ukrepom, s katerimi se poskuša zmanjšati negativne učinke. Razen nadomestila za nezaposlenost se odpuščenim delavcem ponujajo prekvalifikacije za nove poklice.

Na prvi pogled se zdi, da je prekvalifikacija zelo ugodna rešitev strukturnih sprememb pri zaposlovanju. Ali je res tako? Morda pa je prekvalifikacija samo nova oblika razčlovečenja in odtujitve? Zamislimo si na primer, da iz delavca v železarni napravimo učitelja aerobike, sposobnega preciznega mehanika pa prekvalificiramo v bolničarja v zavodu za ostarele in onemogle. V strokah, kjer je potrebna strokovnost, se dosega vrhunec sposobnosti v zrelih, včasih celo v poznih letih.

4 P. A. Samuelson, William Nordhaus, *Ekonomija*, 4. izdaja, Zagreb, 1992, MATE d.o.o., str. 575

5 D. J. Jeremy, *The Transfer of International Technology*, Edward Elgar Publishing, 1992, str. 12

O traumah ljudi, ki v zrelem obdobju delovne dobe menjajo zaposlitev, ni potrebno posebej razpravljati. Ljudje, ki nimajo možnosti izbora, sicer sprejemajo prekvalificirajo, vendar nosijo globoko v sebi nezadovoljstvo in žalost. Statistične metode spremljanja zaposlovanja ne merijo razčlovečenosti tega procesa. P. Samuleson in W. Nordhaus poudarjata zdravstvene posledice brezposelnosti: "Študije o javnem zdravju kažejo, da vodi brezposelnost do ogrožanja fizičnega in psihičnega zdravja: od višjih ravni srčnih bolezni, alkoholizma in samomorov. Vodilni strokovnjak za to področje, dr. M. Harvey Brenner, ocenjuje, da bi rast brezposelnosti za en odstotek v razdobju 6 let povzročila do 37000 prezgodnjih smrtnih primerov v ZDA. Psihološke študije kažejo, da je odpuščanje z dela na splošno tako traumatično doživetje kot smrt prijatelja ali neuspeh v šoli."⁶

Človek hoče biti stabilen in hoče vedeti, kako deluje njegova neposredna okolica. Čeprav prekvalifikacija ne zmanjšuje dohodkov nekega posameznika, in so posameznik ali skupina zaščiteni za čas prehoda z ene namestitve na drugo, ljudje pogrešajo stabilnost, ki so jo občutili v znanem okolju. Izgubljeni so stari prijatelji in kolegi z dela, najti je treba nove. Ko se zaposlitev spremeni, je potrebno spet na novo spoznati, kaj je potrebno delati in koga je treba poznati za napredovanje. Človek, ki je odpuščen iz službe, je kot izgnan iz svojega domačega okolja.

Pesimizem Jeremyja Rifkina

Oče kibernetike Robert Winner je že zdavnaj, leta 1940, izrekel dramatično prerokbo: "Nova tehnologija bo uničila tako število delovnih mest, da se nam bo kriza v 30-tih letih zdela kot piknik." Z uporabo sodobne tehnologije so za vselej izginili milijoni delovnih mest. En sam robot nadomešča povprečno 26 delavcev. Visoko razvita Zahodna Evropa beleži 11%-no stopnjo brezposelnosti, zato je zaskrbljenost za prihodnji razvoj sveta povsem razumljiva. Jeremy Rifkin je napisal knjigo *The End of Work*, ki ima ustrezno pesimistično vsebino. Ne vidi rešitve za brezposelnost, kar utemeljuje s primerjavo procesov uvajanja industrijske in informacijske tehnologije. Poudarja naslednje bistvene razlike teh tehnoloških revolucij:

- Z uvedbo predilnega stroja (leta 1770) so delavci izgubili zaposlitev (en stroj je nadomeščal 200 delavcev), toda vpliv te tehnologije je segal samo na majhno področje skupnega gospodarstva. Niti radikalne tehnološke spremembe, ki so nastale z uvajanjem elektromehanskih strojev in tekočega traku, niso zajele več kot 35% delovnih mest v kateremkoli narodnem gospodarstvu. Nasprotno pa je informacijska tehnologija vseobsežna. Razpolaga s potencialom, ki vpliva ne samo na industrijo temveč tudi na storitvene dejavnosti. Informacijska tehnologija ne menja delovnih pogojev samo poklicem srednje strokovnosti, temveč tudi visoko izobraženim strokovnjakom.

- V preteklosti je nova tehnologija premeščala delavstvo iz obstoječih v novo oblikovane sektorje, ki so skoraj v popolnosti absorbirali presežke delovne sile. Kmetje, ki so jih nadomestili stroji (traktorji in kombajni), so se lahko zaposlili v industriji. Delovna mesta, ki so se ukinjala zaradi višje ravni mehanizacije in avtomatizacije v industriji, je absorbiral storitveni sektor, v katerem je skoraj pol stoletja nastajalo največje število delovnih mest v industrializiranih državah. Zdaj pa avtomatizacija posega tudi v storitveni sektor. Telefoniste nadomeščajo telefonske centrale, bančne uslužbenke avtomati za dvig gotovine, vse to pa z novo tehnologijo, ki je neprimerno učinkovitejša.
- To je samo začetek sprememb, ki bodo sledile. Tri od štirih zaposlenih v industrializiranih državah, ki opravljajo preprosta, ponavljajoča se dela, je mogoče nadomestiti z avtomati. Nove tehnologije ogrožajo tudi strokovna delovna mesta. Pameten računalnik postavlja diagnozo za nekatere bolezni prav tako kot zdravnik. Razvijajo se generacije inteligentnih robotov za servisna opravila. Neke ameriške združbe že uporabljajo RESUMIX (računalniški sistem za razpoznavanje človeškega glasu) za sprejem prijav za zaposlitev.

Informacijska tehnologija je znatno bolj prodorna od prejšnjih tehnoloških sprememb (ki so nastopale v valovih) in se bo uvedla veliko hitreje. Zahvaljujoč informacijski tehnologiji se spreminja način opravljanja poslov. Fizični kontakti postajajo odvečni. Podjetja, ki so usposobljena za teledelo (TELE-WORKING), lahko predajajo svoje posle delavcem v prekooceanskih zemljah za veliko nižjo urnino. (Razlike v plačah na uro se gibljejo v razponu 1 : 50). V Nemčiji dobi delavec za eno uro dela 25\$, kar vključuje prispevek za socialno zavarovanje, v ZDA 16\$, v Mehiki 2,40\$, na Kitajskem, v Indoneziji ali Indiji pa samo 0,50\$. Tako nove tehnologije ne samo reducirajo število delovnih mest, temveč tudi povečujejo zaposlovanje prek nacionalnih in kontinentalnih meja.

Tukaj ne govorimo o neki bistveni novosti v obnašanju podjetij. Transnacionalne kompanije že od nekdaj uporabljajo metodo zmanjševanja proizvodnih stroškov, tako da prenašajo obrate s delovno intenzivno tehnologijo v kraje, kjer je dovolj poceni delovne sile. Informacijsko povezovanje sveta samo razširja obseg poslov, ki jih je mogoče predajati slabše plačanim delavcem v oddaljenih krajih sveta. Tako se zaostrojuje konkurenca na trgu delovne sile v globalnih razmerah. Običajno razlaganje razlik v plačah kot posledica manjše produktivnosti danes ni sprejemljivo. Novejše raziskave McKinseyevega globalnega inštituta kažejo, da je kljub dvakrat večji učinkovitosti plača delavca v mehiški železarni še zmeraj manjša od 1/6 plače delavca ameriškega delavca v isti dejavnosti. Sčasom se bo ta razlika sicer zmanjšala, vendar bo še zmeraj ostala precejšnja in dovolj privlačna za preseljevanje proizvodnih kapacitet.

Iz hrvaščine prevedla Katarina Puc

⁶ P. A. Samuelson, W. Nordhaus, *Ekonomija*, 4. izdaja, Zagreb, 1992, *Mate d.o.o.*, str. 575